

Май Панчук

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО НА СТОРІНКАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ

Інтеграція кримських репатріантів, насамперед кримськотатарського народу, в українське суспільство, їх адаптація до нових соціально-економічних і політичних умов, що суттєво змінилися за десятиліття їхнього насильницького вигнання з рідних земель, є важливою складовою формування української політичної нації. Причому було б спрощенням сприймати цей процес лише як бажання якоїсь окремої частини соціуму, у цьому випадку кримських татар, продуктивним він може бути за умови такого ж прагнення і з боку більшості, тобто всього українського соціуму. У цьому зустрічному русі, що регулюється відповідним законодавством та готовністю обох сторін до пізнання і визнання специфіки життєдіяльності суб'єктів руху, важливо віднайти спільні інтереси та об'єднуючу перспективу.

З огляду на це, у розробці, удосконаленні та практичній реалізації етнополітики держави, важливою складовою якої, поряд з правовим регулюванням забезпечення етнокультурних, духовних, соціальних та інших інтересів всіх етнічних громад країни, є і пошук оптимальних шляхів і механізмів інтеграції в українське суспільство репатріантів, значну роль покликані відігравати засоби масової інформації, насамперед шляхом об'єктивного висвітлення етнополітичних процесів у країні, пропаганди засад політичного, полікультурного розвитку суспільства, поширення правдивої інформації про

національні традиції етносів, їх моральні норми та цінності, спростування наявних стереотипів.

Преса всіх областей України, як показує її огляд, постійно інформує своїх читачів про стан забезпечення мовних, освітніх, культурних та релігійних інтересів етнічних спільнот, висвітлює етнокультурну політику держави, законодавчі акти, які її регулюють, діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо її реалізації, участь в цьому культурно-національних товариств. Однак складається думка, що преса східних і південних областей схильна до пропаганди російської мови як засобу міжетнічного спілкування, у той час як преса західних і центральних областей робить акцент на використанні української мови в міжетнічному спілкуванні. Водночас преса усіх регіонів обстоює конституційне право громадян на збереження, розвиток та вільне застосування мов етнічних громад у місцях їх компактного розселення.

Дещо несподіваним виявився результат огляду обласної преси на предмет показу в ній історії та культури кримськотатарського народу, взаємин кримських татар і слов'янських народів. Змістовну статтю на цю тему оприлюднила львівська газета “Експрес”. Розпочавши статтю запитаннями – “Що ми знаємо про кримських татар? Якими проблемами живуть ці люди, що повертаються нині в Україну? Чи справді вони несуть загрозу стабільності і миру на Кримському півострові?”, спецкор газети за розповідями співрозмовників, з посиланнями на історичні факти простежує долю кримських татар, трагічну депортаційну акцію травня 1944 року, їх боротьбу за виживання в місцях спецпоселень, повернення та складні умови адаптації в українське суспільство, соціально-економічні, політичні, мовно-освітні, релігійні та багато інших проблем їхнього сьогодення. З опублікованої статті читач сам зможе дати відповідь на поставлені газетою питання, для цього в ній є достатній фактичний і аналітичний матеріал. Але незаперечно одне, такі публікації сприяють кращому розумінню і сприйняттю історії та культури кримськотатарського народу, його прагнення до інтеграції в загальноукраїнський етнополітичний простір¹.

Зі сторінок “Львівської газети” жителі Львівщини мали нагоду ознайомитися з однією із актуальних для кримських татар пробле-

мою – формування окремих кримськотатарських військових підрозділів. Таку пропозицію на розгляд Міністерства оборони України вніс голова Меджлісу кримськотатарського народу, народний депутат України Мустафа Джемільов. Для зручності релігійного обслуговування воїнів-мусульман і забезпечення їх харчуванням, відповідним до мусульманських приписів (відомо, що кримським татарам, за релігійними канонами, не можна їсти свинину, яка зазвичай входить до армійського раціону) пан Джемільов запропонував, аби новобранці – кримські татари сконцентрувалися в окремих частинах, розквартированих в Криму. Газета повідомляла, що міністр оборони України А. Гриценко висловив сумнів у доцільності такого рішення, оскільки таким чином порушуватиметься принцип екстериторіальності, який існує в Українській армії².

У Запорізькій і Херсонській областях нині проживає понад 9 тис. кримських татар. На початку квітня 2005 р. у цих областях побували п'ять членів Меджлісу на чолі з його головою М. Джемільовим. На зустрічах з кримськими татарами у м. Мелітопіль та с.м.т. Новоолексіївка М. Джемільов проінформував присутніх про позицію національного руху щодо виборів Президента України 2004 року, про хід розв'язання проблем інтеграції кримських татар в українське суспільство, про обговорення цих проблем під час зустрічі керівників Меджлісу з Президентом України та про рішення IV Курултаю щодо утворення в згаданих областях органів місцевого самоврядування кримських татар – місцевих меджлісів.

Під час поїздки делегації Меджлісу обговорювалися питання, які цікавлять жителів Запорізької і Херсонської областей, однак інформацію про цю подію подавала кримська газета “Голос Крима”³. ЗМІ областей України дуже рідко порушують проблеми кримських татар, як і інших депортованих свого часу етносів Криму.

Водночас створюється враження, що обговорення в ЗМІ проблем кримських татар, інших депортованих в роки Великої Вітчизняної війни етнічних громад, а отже, всього кримського соціуму обмежується рамками АРК. Причому думки і погляди політиків, представників влади різних рівнів, журналістів щодо одних і тих же проблем, які виносяться на сторінки газет, нерідко якщо не діаметрально протилежні, то принаймні позначені несприйняттям позицій чи оцінок

опонентів. Такі підходи характерні насамперед для газет “Крымская правда” і “Голос Крыма”.

Особливо чітко це проявляється у представленні читачам відповідних поглядів на вирішення / невирішення найгострішого питання для АРК – наділення репатріантів, насамперед кримських татар, земельними ділянками, включаючи південний берег Криму. У баченні “Голоса Крыма” ситуація виглядає так: до депортації більшість кримських татар проживала на півдні Криму, однак з початком репатріації вони оселялися в центральних і північних районах АРК. Сьогодні, на думку газети (Меджлісу кримсько-татарського народу), кримським татарам потрібно близько 9 тис. земельних ділянок, у тому числі 8 тис. – на південному узбережжі⁴.

Звинувачуючи владу різних рівнів у небажанні розв’язувати земельне питання, “Голос Крыма”, свідомо чи несвідомо, нав’язує читачам думку про те, що влада не зацікавлена у вирішенні цієї проблеми. А раз так, то потрібно вирішувати її (цю проблему) самотужки, не виключаючи і самозахоплення певних територій. Тому і кожен акт самозахоплення вільних земель знаходить оправдання в “Голосе Крыма”, як рупора кримськотатарського руху, а спроби органів правозахисту недопустити самозахоплення розцінюється як небажання останніх забезпечити інтереси депортованих громадян. У такому представленні проблеми, на нашу думку, є певний сенс.

Натомість “Крымская правда”, не заперечуючи права депортованих на їх розселення в місцях колишнього проживання, виступає на захист прав слов’янського населення, що нині проживає там. Під постійним обстрілом газети перебувають Меджліс та Курултай кримськотатарського народу, їх рішення та практична робота. “Меджліс – Курултай роками (!) продовжує, у тому числі й через підконтрольні ЗМІ, сіяти міжнаціональну ненависть, міжрелігійну нетерпимість, нав’язує татарам Криму абсурдні ідеї власної етнічної винятковості, – пише газета. – І здійснює ці злочинні діяння лише з однією метою: на хвилі ксенофобії, ненависті до “слов’янських прибульців” мобілізувати татарський етнос Криму для вирішення своїх (меджлісівських) політичних устремлінь”. У цьому, “меджлісівців” підтримують певні політичні сили Києва. А “тому, – закликає газета, – нам треба в березні 2006 року активно протиставити медж-

лісу – курултаю свою колективну волю. Показати свою організованість, свою згуртованість. Як крайні заходи – з основного, ключового питання – про владу”⁵. “Крымская правда” звинувачує владні структури у потуранні кримським татарам, у тому, що інтереси 12% населення АРК не можна задовільняти за рахунок інтересів 88% населення інших національностей Криму, що вимоги кримських татар – це диктат однієї етнічної групи, спроба вирішувати свої інтереси за рахунок інших спільнот. І, знову ж таки, звинувачується як центральна, так і місцева влада у небажанні застосувати закон. Проте за відсутності такого законодавства, яке б регулювало розв’язання кримськотатарської проблеми, радикальні антитатарські сили вдаються до погроз самостійно “вирішувати” цю проблему. Ініціатива в цьому плані належить Російській общині Криму. Її особливо непокоїть можливість створення на південному узбережжі Криму кримськотатарських поселень.

Ініціаторів такої перспективи – Курултай і Меджліс кримськотатарського народу – “Крымская правда” називає “злочинцями” або “загарбниками”. “Так, 30 березня 2005 р., – пише газета, – “меджлісівці” знову активно приступили до захоплення 29 гектарів землі на побережжі біля Судака”, а 2 квітня... захоплюють заповідну Тиху бухту під Коктебелем. Злочинці із “меджлісу” знову вимагають “повернути їм самозахоплення” в Партеніті, звідки їх викинули жителі селища в минулому році. Загарбники продовжують розширювати і “облаштовувати” самозахоплення в Гурзуфі, Нікіті і Ялті. У цьому зв’язку, повідомляє газета, Російська община Криму не тільки черговий раз попереджує українську владу, що її злочинні угоди з “меджлісом кримськотатарського народу” призведуть до виникнення серії масових відкритих і затяжних конфліктів і зрештою, до втрати українською владою контролю за ситуацією,...але й відкрито закликає всіх кримчан “відбити наскок “меджлісівської орди”⁶.

Більше того, у зв’язку з тим, що Крим, на думку газети, впритул наблизився до ситуації протистояння між кримськотатарським і слов’янським населенням, “жителі Криму...готові...раз і назавжди своїми силами навести порядок в нашому регіоні”⁷, а “самозахоплювачів” почастивати омонівськими дубинками і “відправити на нари”⁸.

“Голос Крима”, що тиражується російською і кримськотатарською мовами, постійно інформує читачів про процес інтеграції репатріантів в українське суспільство, про досягнення та недоліки в цій справі, висвітлює зовнішньополітичні орієнтації як кримських татар, так і всього населення Криму. Газета виносить на суд читачів питання розвитку національної культури, відновлення топонімії в Криму⁹, пропозицію про формування національних військових підрозділів, у яких проходили б військову службу кримськотатарські юнаки¹⁰, та інші питання.

“Крымская правда” позиціонує себе захисником прав слов’янського населення, особливо російськомовних громадян, права яких, переконує газета, систематично порушуються. Тиражуються пропозиції / вимоги надати російській мові статусу державної, “збереження спільного з Росією культурного простору”, союзу з Росією. “Крим залишається останнім плацдармом прихильників політичного і економічного союзу Росії і України, – твердить “Крымская правда”. – Сьогодні Крим відіграє роль якора, що утримує Україну біля берегів Росії”¹¹.

“Крымская правда” хворобливо реагує на досить обережні дії влади щодо задоволення мовних запитів українців Криму. Одну із публікацій газета розпочинає твердженням: “Оранжева влада” спішить українізувати нашу республіку”. Підставою для такого висновку газети став намір влади ввести українську мову викладання у школі, приміщення якої ще будувалося, в селищі Комсомольське (Сімферополь). І це при тому, що із 638 шкіл півострова українських на той час було лише 6. Цей факт, як інформує газета, викликав “вибух громадянської активності..., голосно і хором батьки і їхні діти скандували: “Мы хотим русскую школу и русский язык”. У статті йшлося про “недалекість мишлення нової української влади”, антинародний характер “правлячого режиму”, особливо щодо російського і російськомовного населення автономії, про намагання влади “українізувати” Крим за рахунок російськомовних шкіл¹².

Запропонувала “Крымская правда” своїм читачам і досить розлогу публікацію дискусії “відомих політологів” В. Абдураїмова, С. Кисельова, А. Мальгіна, А. Нікіфорова та А. Філатова “на тему федералізації” України. Учасники дискусії говорили про те, що те-

перішня Україна – цілком західноукраїнський продукт, що і створювався з таким розрахунком. А ось, мовляв, Схід тривалий час взагалі не мав своєї ідеології. І це цілком природно, тому що український Схід завжди був і усвідомлював себе частиною великої імперії. “Сьогодні ж ми можемо спостерігати, – казав А. Мальгін, – як вперше в історії Схід розробляє самостійну ідеологію. Я б назвав це повстанням провінції”.

“Аналізували” учасники дискусії і менталітет українського народу, його особливості на Заході та Сході України. А. Нікіфоров з цього “аналізу” дійшов висновку, що люди, які живуть у Західній Україні – “це наші люди. Росіяни, просто інші – з “зіпсутою” російською мовою. Але вони володіють певною соціальною енергетикою, яка дозволяє час від часу нав’язувати свою ідеологію достатньо великому просторові, що і відбувається нині”. Так ось саме на противагу цій ідеології Схід і виробляє ідеологію федералізації.

Розглядалося в ході дискусії і становище Криму “в контексті Південного Сходу”, чи, бува, не розчиниться теперішня АРК в південно-східній? Згаданий уже А. Нікіфоров був оптимістом: якщо так трапиться, що Південний Схід стане чимось самостійним, то скоріш за все, це буде федерація кількох автономій, “так що і в цьому разі, кримська автономія збережеться”¹³.

Протилежні позиції зайняли “Голос Крима” і “Крымская правда” щодо встановлення у Лівадії пам’ятника главам трьох союзних держав антигітлерівської коаліції – Й. Сталіну, Ф. Рузвельту і У. Черчіллу. “Крымская правда” пише, що згаданий пам’ятник виготовлений Зурабом Церетелі “в дар не тільки кримчанам, але всім, хто не хоче віддати забуттю те, якою ціною дісталася нашій країні, всьому світові перемога над фашизмом”. І тому позитивне рішення Лівадійської селищної Ради, як реакцію на звернення Л. Грача, в якому той розцінює встановлення пам’ятника як “акт відновлення історичної правди”, газета подає під заголовком “Исторически важное решение”¹⁴.

Натомість “Голос Крима” подає цю інформацію під заголовком “Монумент кровавому тирану – вопиющее кощунство”. Газета коментує поширене в ЗМІ звернення групи депутатів Верховної Ради, представників інтелігенції та правозахисників до Президента і

Верховної Ради України, в якому нагадуються злочини сталінізму проти українського та інших народів. Завершується публікація посиланням на згадане звернення: “На нашій планеті немає місця монументам злочинцям проти людства”¹⁵.

Така позиція “Крымской правды” і “Голоса Крыма”, на сторінки яких виносяться будь-які конфліктогенні проблеми, без ґрунтовного, опертого на законодавство аналізу їх причин і можливих наслідків, унеможлиблює міжетнічне взаємопорозуміння в АРК.

Роль і місце засобів масової інформації у формуванні суспільної свідомості громадян України надзвичайно велика. Однак, як свідчить аналіз, про єдність підходів регіональних ЗМІ до розуміння, а, отже, й до роз’яснення читачам основоположних чинників формування загальнонаціональної ідентичності в Україні говорити зарано. Далеко не всі ЗМІ розуміють українську національну ідею як триаду національного історичного міфу, сучасного національного інтересу та спрямованого у майбутнє національного ідеалу. Заангажовані певними політичними силами з їх внутріполітичними та зовнішньополітичними інтересами і орієнтирами регіональні засоби масової інформації пропагують саме їхнє (конкуруючих політичних сил) бачення складових цієї триади.

Значна частина ЗМІ південно-східних областей поширює в інформаційному просторі регіону ідеї про спільне походження українців і росіян, про їх спільне минуле і в єдності їх бачать майбутнє України. При цьому нехтуються самобутність українського народу, його історія, культура, менталітет. З огляду на це, преса регіону, виконуючи політичні замовлення, вносить в громадську свідомість сумнівні заклики надати російській мові статусу державної, про утворення нового союзу з Росією, заперечує самодостатність та перспективність української культури.

У західних та центральних областях більшість ЗМІ послідовно обстоює тяглість українського історичного процесу, багатство матеріальної і духовної культури народу, державний статус української мови. У контексті полікультурності України розглядаються мовні та освітньо-культурні запити етнічних спільнот країни.

Важливою і відповідальною проблематикою ЗМІ всіх регіонів України є пропаганда, роз’яснення історії кримських татар, адже

історія була і залишається основоположним інструментом конструювання та виховання національної ідентичності. На сьогодні ж історія кримських татар, а отже й турецько-татарського Криму, є надто погано вивченою. Це призводить до того, що вона, по-перше, перебуває під значним впливом стереотипів – негативних, передусім російсько-імперського походження, та кримськотатарських націоналістичних, що є однаково фальшиві. По-друге, вона повністю відірвана від історії українського народу. На такому запасі знань будь-яка політика, спрямована на кримських татар, приречена на рух всліпу і має мізерний шанс на успіх.

¹ Мартинець С. Чужі // Експрес. – 2005. – 19 травня.

² Т.Д. Татари хочуть “свої” зағони // Львівська газета. – 2005. – 27 квітня.

³ Пресс-служба Меджлиса. В Запорожской и Херсонской областях планируется создать региональные меджлисы // Голос Крима. – 2005. – 8 апреля.

⁴ Пресс-служба Меджлиса. // Голос Крима. – 2005. – 25 марта.

⁵ Радивилов О. Избранные // Крымская правда. – 2005. – 26 августа.

⁶ Ермолаева М. Русская община призывает крымчан // Крымская правда. – 2005. – 6 апреля.

⁷ Валуева Н. Если власти не остановят самозахват, мы наведем порядок сами, – заявили жители Судакского района // Крымская правда. – 2004. – 7 июля.

⁸ Жители Коктебеля против превращения Тихой бухты в этнографическую деревню // Крымская правда. – 2005. – 30 марта.

⁹ Сеитбекиров А. Восстановление топонимики Крима оживит эту землю // Голос Крима. – 2005. – 20 мая.

¹⁰ О том, как крымские татары будут служить в Украинской армии // Голос Крима. – 2005. – 29 апреля.

¹¹ Грач Л. Крым – это якорь, удерживающий Украину у берегов России // Крымская правда. – 2005. – 23 августа.

¹² Крымчане – Президенту: “Мы хотим учиться на русском языке” // Крымская правда. – 2005. – 10 августа.

¹³ Бачинская А., Вербицкая Ю. До “оранжевой революции” Украина была страной непуганых украинцев // Крымская правда. – 2004. – 29 декабря.

¹⁴ Обуховская Л. Исторически важное решение // Крымская правда. – 2005. – 31 марта.

¹⁵ Усейнова Г. Монумент кровавому тирану – вопиющее кощунство // Голос Крима. – 2005. – 6 мая.